

Sožitje na grajskem vrtu

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

712.253(497.4Škofja Loka)(082)
316.4.063.3-056(497.4Škofja Loka)(082)

SOŽITJE na grajskem vrtu : zbornik / [urednica Nina Misson ; besedilo Tadej Curk ... [et al.] ; v lahko branje priredili Zavod Risa ; fotografije Arhiv uršulink Škofja Loka (AUŠL), arhiv Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine (RC ZVKDS), arhiv Loškega muzeja Škofja Loka]. - Škofja Loka : Loški muzej, 2021

ISBN 978-961-6727-41-9
COBISS.SI-ID 72686339

8
10
28
34
38
49

TADEJ CURK

Sožitje na grajskem vrtu

BILJANA RISTIĆ

Grajski vrt

MATEJA KAVČIČ, BARBARA POKORN

Oživitev malega grajskega vrta

URŠKA KRAŠOVEC, MARKO MOHORIČ

Vpetost društva Sožitje v projekt in vtisi varovancev

NINA MISSON

Razstava Sožitje na grajskem vrtu

SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

Lahko branje

VS
ST
B
N
A

Sožitje na grajskem vrtu

Partnerji projekta Sožitje na grajskem vrtu, Loški muzej Škofja Loka, Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju Škofja Loka, Občina Škofja Loka in Razvojna agencija Sora, smo želeli skozi vzdrževanje in aktivnosti na zaprtem grajskem vrtu varovance Sožitja vključiti v širšo skupnost.

Prvi korak v projektu je bilo oblikovanje konservatorsko-restavratorskega načrta za obnovo zaprtega grajskega vrta, ki ga je izdelala svetovalka Mateja Kavčič. Načrt obnove je koordinirala Barbara Pokorn z Občine Škofja Loka, obnovitvena dela pa je izvedlo vrtnarsko podjetje Prunus +. V načrtu je bil predviden tudi seznam rastlin, ki bi jih na vrtu zasadili, a smo ga iz želje po ohranjanju avtohtonih loških začimbnic, rož in dišavnic v sodelovanju z vrtnarjem Janom Mediževcem (Prunus +) in kustosinjo Mojco Šifrer Bulovec (Loški muzej) nekoliko prilagodili. Jan Mediževc in Marko Mohorič, mentor in predsednik društva Sožitje, sta pripravila tudi terminski načrt z natančno določenimi opravili za posamičen mesec v letu.

Društvo Sožitje je grajski zaprti vrt videlo kot možni prostor za izvajanje svojih vzgojno-izobraževalnih programov. Varovanci bi skozi delo na vrtu spoznavali vrtno opremo, orodje in vrtnarska opravila. Zaradi epidemije covid-19 je bilo delo varovancev prestavljeno na pomlad 2020, ko so se pod strokovnim

mentorstvom Jana Mediževca in Marka Mohoriča prvič spoznali z delom na vrtu. Do novembra 2020 so varovanci tako skrbeli za vrt, kosili, grabili, sadili rastline in jih nabirali ter sušili.

Razvojna agencija Sora ter zunanji sodelavki Irma Dolinar in Liljana Panjtar so razvile spremljevalni program za varovance, ki vključuje predelavo pridelkov z grajskega zaprtega vrta. Zasnovale so delavnico izdelovanja mil, ki vsebujejo izbrane posušene rastline z grajskega vrta, in delavnico izdelave recikliranega bombažnega papirja (za embalažo za milo). Pilotna delavnica izdelave mila pod koordinacijo Irme Dolinar je potekala jeseni 2020, na prvo izvedbo delavnice izdelovanja recikliranega papirja pod vodstvom Lili Pajntar pa je bilo treba počakati vse do pomladi 2021. Za svoja ročno izdelana mila je društvo pridobilo tudi pozitivno oceno o varnosti izdelka, zato so mila lahko kot božična darila podarili ostalim članom in zaposlenim v društvu.

Epidemija bolezni covid-19 je preložila tudi izvajanje ostalih aktivnosti projekta, ki jih je pripravila Razvojna agencija Sora. Načrtovana so bila tematska druženja in dogodki na grajskem vrtu za širšo javnost, ki bi predstavili projekt in tudi storili korak naprej k boljši vidljivosti in vključenosti oseb z motnjami v duševnem razvoju v širšo skupnost. Kljub motenim aktivnostim je redno vzdrževanje vrta

potekalo skozi vse leto, v Loškem muzeju pa smo delo na vrtu dokumentirali in o poteku projekta preko družbenih omrežij obveščali tudi javnost.

Menim, da je s projektom *Sožitje na grajskem vrtu* vzniknilo lokalno partnerstvo, ki se lahko nadeja sodelovanja tudi v prihodnje. S projektom želimo v Loškem muzeju vzpostaviti tudi temelje za nadaljnje sodelovanje in razvijanje programov za ranljive skupine in tako muzej napraviti čimbolj dostopen.

Za dolgoročnost projekta smo skupaj s projektnimi partnerji poskrbeli tako, da smo izobrazili in usposobili mentorje Sožitja, ki bodo izvajalci in koordinatorji nadaljnjih del ter skrbniki trajnosti teh programov. Hkrati bodo lahko svoje znanje in izkušnje prenesli v druga okolja. Spodbudo za nadaljnje zavzeto delo tako mentorjev Sožitja kot projektnih partnerjev predstavlja tudi uvrstitev projekta med 15 dobrih praks trajnostnega urbanega razvoja po izboru Inštituta za politike prostora.

Jan Brueghel ml., Rajske vrt, 1630.
Hrani Muzej lepih umetnosti in
arheologije, Besançon, Francija.

Vrtovi od nekdanj navdihujejo človekovo domišljijo. Že v Stari zavezi se *rajski vrt* pojavi kot domovanje Adama in Eve, ki ga je Bog podaril človeku: »Gospod Bog je vzel človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval.«¹ V eno od sedmih čudes antičnega sveta pa so bili vključeni tudi Babilonski viseči vrtovi.

Osnovna definicija vrt pojmuje kot »manjše zemljišče, praviloma ob stanovanjski hiši ali dvorcu, urejeno za bivanje in gojitev raznovrstnega rastlinja.«² V srednjem veku in v obdobju renesanse so imeli vrtovi strogo ločeno funkcijo, uporabljali so jih za gojenje zelenjave in zelišč, višji sloji pa za preživljanje prostega časa.³ V preteklosti so se vrtovi nahajali ob vsaki hiši, saj si je človek z gojenjem zelenjave zagotavljal preživetje. Tudi meščani Škofje Loke, ki so živeli na Mestnem in Spodnjem trgu, so imeli v ozadju hiš urejene zelenjavne vrtove. Ob dvorcih in gradovih pa so nastajali tudi okrasni vrtovi, ki so pričali o premoženju lastnika. Srednjeveški okrasni vrtovi so se pri ureditvi in oblikovanju zgledovali po opisu rajskega vrta iz Stare zaveze. Zasnovani so bili geometrijsko, običajno deljeni na štiri dele, v sredino pa je bil umeščen vodnjak ali fontana.⁴

1 Prva Mojzesova knjiga, 2, 15.

2 Geslo Vrt, *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14, Mladinska knjiga Ljubljana, 2000. Str. 391.

3 Elena Butoescu, Eighteenth – Century garden manuals: Old practice, new professions, vir: https://www.researchgate.net/publication/312480630_Eighteenth-Century_Garden_Manuals_Old_Practice_New_Professions. Pridobljeno 28. 1. 2021.

4 Ines Unetič, Nekdanje vloge in funkcije grajskega vrta v vsakdanu družbe in posameznika, v: *Kronika, Iz zgodovine slovenskih gradov*, št. 3, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012. Str. 540.

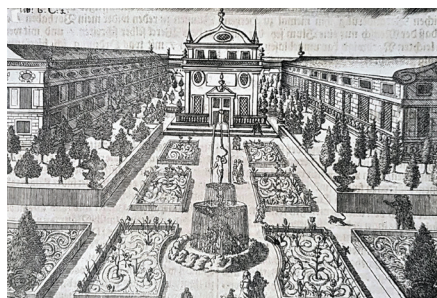
Zeliščne in zelenjavne površine so se prepletale z gredicami okrasnih cvetic.⁵

V 17. stoletju se je na področju umetnosti in arhitekture uveljavil barok, ki je vplival tudi na oblikovanje vrtov. Leta 1666 je bil slavnostno odprt vrt v Versaillesu, ki ga je dal urediti francoski kralj Ludvik XIV. (1638–1715). Osrednji del vrta je predstavljal дворец, okoli katerega so bile po antičnih vzorih simetrično oblikovane površine, preko katerih so vodile sprehajalne poti. Baročni vrt je vključeval tudi parterje, vodne motive, kiparska dela, *grotte* oziroma jame, labirinte, zelena gledališča itd. Po navdihu Versaillesa so baročni vrtovi nastajali tudi v nemških in avstrijskih deželah.⁶

V prvi polovici 18. stoletja se v vrtni umetnosti pod vplivom rokokojskega stila še bolj poudari krajinska dinamika s členjenjem geometrijsko oblikovanih površin. Vrtovi v tem času vedno bolj postajajo prizorišča raznolikih zabav, kjer je plemstvo plesalo, se zabavalo, prirejalo koncerte in uprizarjalo razne slike iz kmečkega načina življenja.

Obdobje razsvetljenstva je prineslo kritičen, razumski in izkustven način mišljenja. Osnovna pojma razsvetljenstva sta bila um in narava.⁷ Še posebej naravo

Izdelava okrasnega vrta,
v: *Georgica Curiosa*, 1695.

Ajmanov grad, Janez Vajkard Valvasor, v:
Slava vojvodine Kranjske, 1689.

Fronta predala s prizorom vrtno zabave,
pisalna miza dr. Ivana Tavčarja, 18.
stoletje. Hrani Loški muzej Škofja Loka.

5 Ines Unetič, Nekdanje vloge in funkcije grajskega vrta v vsakdanu družbe in posameznika, v: *Kronika, Iz zgodovine slovenskih gradov*, št. 3, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012. Str. 540.

6 Ines Unetič, *Kultura vrtov, Oblikovane zelene površine v Ljubljani od sredine 18. stoletja do zgodnjega 19. stoletja*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2016. str. 16.

7 *Enciklopedija Slovenije, geslo Razsvetljenje*, Mladinska knjiga Ljubljana, 1996. Zv. 10. Str. 114

so razsvetljenci pojmovali kot harmonično urejen svet, katerega del je tudi človek. Razsvetljenstvo je bilo usmerjeno k empiričnemu raziskovanju, popisovanju naravnih pojavov ter krajevnih in pokrajinskih posebnosti.

Slovenski razsvetljenci se od poznega 17. in v prvi polovici 18. stoletja posvečajo študiju naravoslovja, zgodovine, ljudskih običajev in slovenskega jezika.⁸ Razsvetljenski odnos do narave se je odražal tudi pri oblikovanju vrtov, pri čemer so intelektualci vrtno umetnost enačili s slikarstvom.⁹

Na podlagi novega občutja narave je oblikovana pokrajina oziroma krajinski prostor postajal izrazita družbena vrednota, tudi zaradi napredovanja botanične znanosti, z naprednimi cesarskimi reformami na področju kmetijstva, s potovanji plemstva in trgovanjem. Ob vsem napredku na znanstvenem in državnem področju so na zasnovo, opremo in posamezne dekorativne elemente vrtov na Slovenskem vplivali tudi modni tokovi z Dunaja in okolice,¹⁰ ki so povzemali vplive iz Francije in Anglije. Angleški vpliv je bil še posebej izrazit pri oblikovanju Zoisovih vrtov na Brdu pri Kranju, kjer so nastajali

angleški gozdički, zasajeni z raznorodnimi drevesi, ki so jih obdajale grmovnice, ovijalke in okrasni gaji. Preko vrta pa so bile speljane vijugaste sprehajalne poti. Pri oblikovanju angleških vrtov je bil pomemben vtis naravnosti. Pod vplivom razvoja znanosti, botanike in floristike, razsvetljenskih idej, izobraževalnih tendenc in napredka v gojenju rastlin in dreves je bil leta 1810 v Ljubljani ustanovljen Botanični vrt, danes najstarejša slovenska znanstvena ustanova.¹¹

V 19. stoletju je vse bolj pomemben postajal prosti čas, ki so ga meščani preživljali na vrtovih, urejenih po vzoru plemstva. Manjša, intimna družjenja so nadomestila večje vrtno zabave. Vedno bolj se je izgubljala tudi vloga zunanje manifestacije bogastva lastnikov. Še posebej po letu 1800, ko je evropsko plemstvo svoje vrtove in parke začelo odpirati javnosti.

V slovenskem prostoru je Loški grad predstavljal svojevrstno posebnost. Običajno so gradovi poleg obrambne vloge imeli tudi vlogo domovanja plemstva ali fevdalca, kar za Loški grad ne velja. Grad je bil zgrajen na naravni vzpetini na stičišču Selške in Poljsanske Sore.¹²

8 *Enciklopedija Slovenije*, geslo *Razsvetljenstvo*, Mladinska knjiga Ljubljana, 1996. Zv. 10. Str. 115

9 Alenka Kolšek, *Razsvetljenska krajina Žige Zoisa na Brdu*, *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 2, let. 52, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2004. Str. 159.

10 Alenka Kolšek, *Razsvetljenska krajina Žige Zoisa na Brdu*, *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 2, let. 52, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2004. Str. 158.

11 *Enciklopedija Slovenije*, geslo *Botanični vrt*, Mladinska knjiga Ljubljana, 1987. Zv. 1. Str. 347.

12 Pavle Blaznik, *Gradovi na Loškem ozemlju*, v: *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 2, let. 1, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1953. Str. 97.

V pisnih virih se prvič omenja v začetku 13. stoletja kot »močno utrjen grad v kraju z imenom Loka«. Od leta 1270 je bil grad sedež oskrbnika Loškega gospostva, kot namestnika zemljiškega gospoda.¹³ Prebivalci Loškega gospostva so bili kot podložniki dolžni plačevati dajatve in opravljati tlako. Tisti iz bližnje okolice so opravljali vzdrževalna dela grajskih poslopij, obdelovanje vrtov in travnikov, razna prevozniška dela in drugo. Podložniki godeške župe so v 14. stoletju spravljali gnoj iz grajskega hleva na grajske vrtove in njivo.¹⁴ Podložniki brojske župe pa so na grajski vrt in vrt ob stolpu dovažali prekle, na gradovih pa opravljali razna fizična dela.¹⁵

Čeprav iz teh podatkov razberemo, da so na gradu že upravljali z vrtom, pa nam nič ne povejo o podobi vrta. Kakšna je bila njegova prvotna zasnova in kdaj so bile na njem zasajene lipe, danes ni znano. Domneva se, da so najstarejše stare od 230 do 300 let.¹⁶ Dolga stoletja je bil vrt sploh nezavarovan, sredi 18. stoletja je bil obdan s plotom, ki pa tudi ni dolgo držal. Kamnito obzidje okoli vrta so začeli graditi sredi 18. stoletja.¹⁷ Obenem pa so nekatere dele vrta dodatno uredili in zravnali.

Škofja Loka s Hribca, neznani avtor, 19. stoletje.

Škofjeloški grad, detajl Merianovega bakroreza, 1649.

13 Jože Štukl, Loški grad skozi stoletja, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 56, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2009. Str. 73–74.

14 Pavle Blaznik, *Škofja Loka in Loško gospostvo 973–1803*, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 68.

15 Pavle Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Freisinške škofije*, IV. Zvezek, Viri za zgodovino Slovencev, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Ljubljana, 1963. Str. 351.

16 Tanja Grmovšek, *Le kaj bi z grajskimi lipami?* Predavanje, Loški muzej Škofja Loka, 8. maj 2019. Dostopno na <https://www.loški-muzej.si/predavanja/predavanje--tanja-grmovsek-le-kaj-bi-z-grajskimi-lipami/>.

17 Pavle Blaznik, *Škofja Loka in Loško gospostvo 973–1803*, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 372.

Kmetje pri plačevanju dajatev zemljiškemu gospodu, v: Vasko Simoniti, Turki so v deželi že, Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju, Mohorjeva družba Celje, 1990.

Samostan klaris v Škofji Loki, detajl slike Sopotniška Loka, 1698. Hrani Loški muzej Škofja Loka.

Neposredno pod grajskim hribom je bil zgrajen samostan klaris, ki ga je leta 1358 z dovoljenjem freisinškega škofa Alberta¹⁸ ustanovil kamniški župnik Otokar Blagoviški. Klarise, ki so bile strog kontemplativen red, so na samostanskem vrtu vzgajale zelenjavo za samooskrbo, sadna drevesa in zelišča, imele pa so tudi cvetlične gredice. V samostanu in na vrtu je bilo treba opravljati različna dela (nošenje drv v kuhinjo, ogrevanje celic, delo v samostanski pekarni in vrtna opravila), zato so imele klarise tudi pomočnike oziroma posle, ki so bili za svoje delo plačani.

Ko je bil red klaris v sklopu Jožefinskih reform leta 1782 ukinjen, so v Škofjo Loko prišle uršulinke, ki so se ukvarjale s šolstvom. Ker so za širitev svoje šole kmalu potrebovale nove prostore, so leta 1890 kupile Loški grad in ga v letih 1891–1908 temeljito prezidale. Z naselitvijo v nekdanji samostan klaris so prevzele skrb za samostanski vrt, z nakupom Loškega gradu pa so pridobile tudi grajski vrt. Tega so dobile v uporabo neposredno po nakupu¹⁹ grajskega poslopja, v gradu pa so bili ta čas nastanjeni še razni uradi (davčni urad, sodišče, urad zemljiške knjige).²⁰

18 Jure Volčjak, Damjan Hančič, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 23, Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2001; v: Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, št. 2, let. 24, Arhivsko društvo Slovenije Ljubljana, 2001. Str. 178.

19 *Šolski list Zasebne dekliške meščanske šole uršulink s pravico javnosti od 8. avgusta 1924*. Hrani Slovenski šolski muzej Ljubljana.

20 Jože Štukl, Loški grad skozi stoletja, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 56, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2009. Str. 80.

Uršulinski samostanski vrt na spodnji terasi ob Selški Sori je bil namenjen samooskrbi redovne družine, gojenju zelenjavnih, zeliščnih rastlin, na bregu proti grajskemu vrtu pa so gojile sadna drevesa. Uršulinski redovni statut je določal skrb za vrt in dolžnosti sestre, ki je bila zadolžena zanj. V navodilih je navajal, da naj bo vrt posajen z raznovrstno zelenjavo in cvetlicami, ki so se uporabljale za okrasitev cerkvenih oltarjev. Gredice so morale biti očiščene plevela, vrtno poti pa redno vzdrževane. Posebno skrb je bilo treba nameniti sadnemu drevju, ki naj bo pravočasno cepljeno in redno čiščeno. Za varnost naj bo poskrbljeno z ograjo oziroma obzidjem, da živali ne bi delale škode na vrtu.²¹

Leta 1838 se je samostanski vrt povečal z doto, ki jo je prinesla Terezija Schink/Šink (njeno redovno ime je bilo s. Marija Avgušтина). Z njenim vstopom v uršulinski red je samostan pridobil veliko parcelo na zahodni strani posesti.²² Med letoma 1845 in 1846 so novo pridobljeni samostanski del vrta obzidale z zidom, uredile so poti in zasadile okoli 300 sadnih dreves. Tretjino teh dreves jim je podaril okrajni sodnik Valentin Murnigg.²³ V letih 1843–1844 je bila na vrtu tlakovana pot in postavljena nova ograja. Leta 1844 pa so postavili

Redovnice ob spomladanskem čiščenju sadovnjaka na bregu med samostanskim in grajskim vrtom.

Uršulinke ob Magdalenini utici, samostanski vrt, začetek 20. stoletja.

21 AULJ, VII/6, Regel des heiligen Augustin und Satzungen der geistlichen Jungfrauen der heil. Ursula nach dem Institut von Bordeaux, Innsbruck, 1860. druck von Felician Rauch, str. 215–217, t. e. 4.

22 AUŠL, Kronika 1683–1891; Klarise in uršulinke, t. e. 2.

23 AUŠL, Kronika 1683–1891; Klarise in uršulinke, t. e. 2.

Freska Jezus z otroki, sredina 19. stoletja.
Hrani Loški muzej Škofja Loka.

še sušilnico za sadje. Leta 1845 je bila ob severnem samostanskem obzidju postavljena Magdalenina utica za oddih in počitek redovnic. Enonadstropna stavba je bila delno zidana in delno lesena, leta 1930 pa so uršulinke stavbi dodale še verando. V dveh stenah utice sta bili vdolbeni plitvi niši, ki sta bili poslikani z nabožnimi freskami. Eno nišo je krasila freska *Jezus z otroki*, drugo pa freska *Sv. Magdalene*, ki jo je dal naslikati markiz Feliks Gozzani.²⁴

Na samostanskem vrtu je bila leta 1880 postavljena senčnica, ki je bila namenjena gojenkam in je stala pod teraso na samostanskem vrtu. V njej so bile postavljene dve vrsti miz in klopi. Ob vhodu v vrt je stala t. i. munga oziroma valjalnica platna,²⁵ enonadstropna hiša z ozko leseno verando v nadstropju, ki je bila na vrt postavljena še v času, ko so v Škofji Loki živele klarise. Nad mungo je bila terasa z apotekarskim vrtom, kjer so gojile zdravilna zelišča in dišavnice, kasneje so na terasi zasadile sadno drevje. Na koncu apotekarskega vrta je bila leta 1905 zgrajena odprta vrtna lopa.

Poleg sadnih in okrasnih dreves, zelenjavnega vrta in cvetličnih gredic so uršulinke skrbele tudi za vrt zdravilnih rastlin. Uršulinski redovni statut je določal, da naj bo apotekarski vrt ločen od ostalih zelenjavnih ali cvetličnih

24 AUŠL, Popis in cenitev razlaščenega premoženja konventa uršulink v Škofji Loki. Str. 86, t. e. 21.

25 Munga, nem. *die Munge, die Rolle*. V tem objektu so klarise izdelovale ročna dela, posebej vezanine za cerkev.

vtov.²⁶ Lekarna se je nahajala v drugem nadstropju samostana.²⁷ V posebni kuhinji so izdelovale sirupe in zdravilne likerje. Lekarništa so se uršulinke učile bodisi v Celovcu bodisi v Gradcu. Še posebej se je izkazala M. Brigita,²⁸ ki se je lekarništa izučila v Gradcu. Ob vrnitvi v Škofjo Loko je v samostanski lekarni delala zdravila za redovnice in gojenke. Le nekaj let po tem (1872), ko je bila leta 1868 v Škofji Loki ustanovljena prva mestna lekarna, je bilo redovnicam prepovedano izdelovati in prodajati zdravila. Leta 1901 pa je bila samostanska lekarna sploh ukinjena.²⁹

Na začetku apotekarskega vrta je bila leta 1889 zgrajena votlina lurške Matere božje. Gradnjo votline in nakup Marijinega kipa v Münchnu je financiral uršulinski hišni duhovnik Matija Jeriha.³⁰ Votlina je bila pozneje zaradi prevelike vlage opuščena, kip Marije pa je bil prenesen v lurško votlino na grajski vrt, na konec lipovega drevoreda. Ta je bila zgrajena leta 1901 in 16. julija istega leta tudi blagoslovljena.³¹ V bližini se je nahajala tudi kapelica z razpelom.

Uršulinka na apotekarskem vrtnu, samostanski vrt, 1910.

Gojenke ob votlini lurške Matere božje, grajski vrt, pred 1914.

26 AULJ, VII/6, Regel des heiligen Augustin und Satzungen der geistlichen Jungfrauen der heil. Ursula nach dem Institut von Bordeaux, Innsbruck, 1860. druck von Felician Rauch, str. 216, t. e. 4.

27 Kot lekarnarice so delovale: M. Angela (Marija Rozalija) bar. Rauber (1756–1817), M. Anna Ignatia od sv. Angele (Theresia) Potočnik (1798–1871), M. Anna Josefa od sv. Zakramenta (Cecilia) Peharc (1803–1872), M. Anna Brigita Kristusovega trpljenja (Maria) Stanonik (1843–1926) in kot pomočnica lekarnarice s. Ottilia Sienensis Kristusove trnove krone (Teresia) Polž (1862–1937).

28 Rojena je bila kot Maria Stanonik v vasi Suha pri Škofji Loki. Obiskovala je zunanjo uršulinsko šolo.

29 Marija Jasna Kogoj, Uršulinke na Slovenskem – Ob 200-letnici prihoda uršulink v Škofjo Loko, Uršulinski provincialat, Ljubljana 1982. Str. 139.

30 AUŠL, Kronika 1683–1891; Klarise in uršulinke, t. e. 2.

31 AUŠL, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischoflack uber 1903/04, 1904, t. e. 3.

Kapelica z razpelom na grajskem vrtu.

Gojenke v lipovem drevoredu, kjer so bile postavljene mize in klopi, grajski vrt, začetek 20. stoletja.

Pedagoški pouk uršulinske dekleške šole je bil eden naprednejših v tistem obdobju. Sestavni del pouka sta bili šola v naravi in športna vzgoja. Del pouka je v toplejših mesecih potekal v lipovem drevoredu, kjer so bile nameščene šolske klopi. Poleg tega so gojenke na vrtu in bližnji okolici raziskovale tudi naravo. »Dnevno se gojenke na vrtu zadržujejo več ur. Poleti se po jutranji molitvi na vrtu učijo. Poleg tega se vsak teden sprehodijo po bližnji okolici, hoja čez hribe in doline jim krepi zdravje, istočasno pa se ob tem nahrani tudi njihova duša; učijo se iz lepe knjige narave ... Gozd in travniki nudijo gradivo za učenje botanike, ki bi ga človek ne našel v umetniških delih. Gojenke meščanske šole izdelujejo herbarije, slikarke prinašajo posebno lepe primerke rastlin, hroščev in metuljev in jih upodabljajo.«³²

Obvezen del pouka od leta 1869 je bila tudi telovadba. Poleg notranje telovadnice (danes Galerija na gradu) so uporabljale tudi poletno telovadišče na prostem, grajsko dvorišče, park in lipov drevored. Igrale so kroglet, košarko, odbojko in namizni tenis. V poletnih mesecih so se kopale na lastnem kopališču ob Poljanski Sori. Pozimi pa so se s sankami spuščale po okoliških strminah, smučale in drsale na zamrznjenih bajerjih.

Sestra Angela Bahovec je v uršulinski šoli delala kot športna pedagoginja in svoje znanje dopolnjevala s strokovnimi

izobraževanju v tujini. Ob obisku Anglije v 30. letih 20. stoletja se je seznanila s košarko, ki jo je ob vrnitvi v Škofjo Loko predstavila gojenkam. Čeprav so igro imenovala z angleško besedo *basketball*, so igrale različico igre *korbball*.³³ V igri je sodeloval ves razred, od 16 do 17 deklet. Dekleta so žogo metala v koš, ki je bil pritrjen na kolu. Ker na spodnji strani ni imel luknje, so morale žogo ob vsakem zadetku vzeti iz koša. Ena od deklet v ekipi je stala pod košem v vlogi vratarke. Igrišče ni bilo načrtano. Ko so se dekleta utrudila, so se umaknila k počitku.

Poleg telovadnih, raziskovalnih in prostočasnih aktivnosti so gojenke na vrtu pripravljale tudi druge dogodke. Eden takih je bil marijanska procesija, ki je običajno potekala konec aprila ali v začetku maja. Na ta dan so gojenke v sprevodu na cvetlično okrašenih nosilih odnesle kip Marije iz šolskega hodnika skozi lipov drevored in jo postavile v votlino. Ob tem so molile, recitirale in pele.³⁴ Poleg tega so preko grajskega vrta potekale tudi procesije na dan sv. Rešnjega telesa. Na vrtu pa so praznovali tudi rojstne dneve, godove ter zaključke šolskega leta. Ob zaključku šolskega leta 1904/1905 se je sprevod gojenk ob petju in spremstvu sedmih različnih glasbil odpravil v lipov drevored, kjer so

Sestra Angela Bahovec
na grajskem dvorišču.

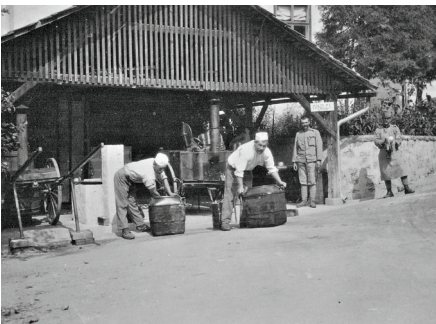
33 Igra *korbball* je bila zelo priljubljena v drugi polovici 19. stoletja. Igro so lahko igrali v dvorani ali na prostem. Igrišče ni bilo načrtano. Vsaka ekipa je imela sedem igralcev, šest jih je igralo v polju, sedmi pa je branil koš.

34 Jahresbericht des Madchen-Institutes der Ursulinen in Bischoflack uber die Schuljahre 1914/16. Verlag des Ursulinen-Madcheninstitutes in Bischoflack, Druck der Katolische tiskarna in Laibach. Str. 45.

imele starejše gojenke poslovilne govore. Nato je ognjemet osvetlil nebo visoko nad grajskim poslopjem.³⁵ Med počitnicami pa se je dogajalo, da je kar nekaj gojenk ostalo v internatu: »Približno trideset gojenk ni odšlo domov k očetu in materi in so si v internatu, zabavni počitniški koloniji, ustvarile družino. Večinoma so uživale na velikem vrtu internata, bodisi so delale bodisi se igrale in skakale.«³⁶

Avgusta leta 1915 je Avstro-ogrška vojska zasedla prostore notranje uršulinske šole in organizirala vojaško bolnišnico Feldspital 7/4. Poveljstvo je prednici samostana Katarini Majhnič naročilo, da naj na gradu storijo vse potrebno, da bo od 12. avgusta dalje delovala vojaška poljska bolnica. Uršulinke so preuredile prostore za bolnico, pouk pa je še naprej potekal, le v okrnjenem obsegu v prostorih zunanje šole v Klobovsovi ulici. Z vrha kapele so obesili zastavo Rdečega križa. Zunaj gradu je bila postavljena vojaška kuhinja. Sem so prihajali ranjeni vojaki s soške fronte, ki jih je poleg zdravnika oskrbovalo okoli 80 sester Božje ljubezni in Rdečega križa. Poleti leta 1917 se je na gradu nastanilo 1.100 vojakov s soške fronte. Vojaki so bili že tri dni brez hrane in jih je zelo mučila lakota, zato so jim sestre uršulinke dovolile jesti sadje z dreves.³⁷

Vojaška kuhinja, ki je bila postavljena med grajskim dvoriščem in grajskim vrtom, 1915.

35 AUŠL, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischoflack 1904/05, 1905. Str. 23, t. e. 3.

36 AUŠL, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischoflack 1908/09, 1909. Str. 4, t. e. 3.

37 AUŠL, Chronik des Ursulinenconventes in Bischoflack 1891–1930. 21. 8. 1917. Str. 75, t. e. 2.

S koncem prve svetovne vojne se je šolstvo v uršulinskem vzgojnem zavodu nadaljevalo v polnem obsegu. Grajski vrt je poleg sadovnjaka, lipovega drevoreda in travnika obsegal še šolski vrt, igrišče in prostor za telovadbo. Na vrtu je stalo tudi nekaj utic. Samostanski vrt in zgornji, grajski vrt pa sta ločevala podzidek in lesena ograja. Poleg gojenk in sester uršulink je vrt uporabljalo tudi nekaj živali. Ena takih je bila papiga Kokica (uršulinkam so jo podarili starši ene od gojenk),³⁸ svoje domovanje na grajskem vrtu sta našla tudi dva srnjaka in zajčki, na grajskem dvorišču pa je gojenkam in sestram čas krajšal lisjak z imenom Fuchsi.

Vzgojno-šolsko poslanstvo uršulinskega dekliškega zavoda je prekinil začetek druge svetovne vojne, ko so nemške oblasti zasedle grad in samostan. Sestram uršulinkam je bilo premoženje zaplenjeno in aprila 1941 so bile pregnane iz Škofje Loke. Nemci so v gradu nastanili okupacijske urade.³⁹ Ob koncu vojne je bilo do avgusta leta 1945 na gradu organizirano prehodno zbirno taborišče za zajete slovenske domobrance. Od avgusta 1945 do leta 1948 je na gradu deloval zapor za nemške vojne ujetnike, vzpostavljena je bila tudi vojaška bolnica. Med letoma 1948 in 1958 pa je na gradu deloval kazensko-popoljševalni zavod (KPD).

Sestra Dolorosa na prehodu samostanskega v grajski vrt.

Gojenka Zora Krainz z lisjakom, ki je imel svoje domovanje na dvorišču Loškega gradu, šolsko leto 1913/1914.

38 Jože Štukl, Oskar iz Brazilije, v: *Ločanka*, Priloga Gorenjskega glasa za škofjeloško regijo, št. 8, let. 18, september, 2020. Str. 8.

39 Jože Štukl, Loški grad skozi stoletja, v *Loški razgledi*, št. 1, let. 56, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2009. Str. 85.

Uršulinke so 1. julija 1945 od Okrajnega odbora OF Škofja Loka dobile dovoljenje, da se lahko vrnejo v Škofjo Loko.⁴⁰ Ob povratku so se naselile v del samostana, na grad pa se niso več vrnile. Na razpolago so imele samostanski vrt, ker pa je večina hlapcev in dekel že odšla, so ga najpogosteje obdelovale same. Za pomoč sestram na polju in vrtu so ostali le še Jaka Kožuh, Franca Pečnik in Johana Tavčar.

Na Loški grad so nenehno prihajali novi ujetniki, še posebej novembra leta 1945, ko se je v okviru zapora v gradu nastanilo okoli dva tisoč nemških vojakov. Kuhinjo so imeli na dvorišču samostana, kjer so imeli tudi posebne dezinfekcijske vozove, kjer so čistili obleke od uši. Čeprav je bila zima leta 1945 še posebej mrzla, so napol oblečeni vojniki kljub temu več ur morali v mrazu čakati na čiste obleke.⁴¹

Pri delu na vrtu in polju so jim do konca leta 1948 občasno pomagali tudi nemški vojni ujetniki, nekaj dodatne delovne sile pa so po potrebi tudi najeli.⁴²

Glavni vir preživetja uršulink v povojnem obdobju so bili poljedelstvo, živinoreja in vrtnarjenje. Še posebej pomemben vir dohodkov jim je pomenila prodaja zelenjave, sadik in cvetja: »Sestrice

so pričele z delom na vrtu, čim je vreme dopuščalo, saj je vrt naš največji dohodek v teh mesecih. Očistile so tudi drevje, kar več let niso storili. Škropili so ga tudi z arborinom. Z umetnim gnojilom smo skušali uničiti mah na vrtu in travnikih. Sestrice so se zelo trudile, da je naše polje obdelano.«⁴³

Ljudski odbor Mestne občine Škofja Loka (LOMO) je 4. septembra 1954 izdal akt o razlastitvi uršulink. Sredi leta 1955 so celoten vrt prepustile uporabi KPD Škofja Loka, februarja 1956 pa jim je KPD odpovedal tudi stanovanje (razen cerkve in kora). Uršulinke so tako izgubile posest, s katero so upravljale več kot 150 let. Leta 1956 so kupile Ajmanov grad pri Sv. Duhu v Škofji Loki, ga v nekaj letih obnovile in se leta 1961 vanj vselile.⁴⁴

Ob razlastitvi leta 1955 sta gradbeni inženir Viktor Acceto in dip. iur. Josip Tribuč po naročilu razlastitvene komisije pri občini Škofja Loka (LOMO) izdelala Popis in cenitev razlaščenega premoženja konventa uršulink v Škofji Loki. Popis med drugim obsega seznam in cenitev dreves in poslopij, in sicer tako na zgornjem, grajskem vrtu kakor na spodnjem, samostanskem.

40 Jože Štukl, Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine, II. del, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2019. Str. 87.

41 AUŠL, *Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960*. Str. 312, t. e. 3.

42 Jože Štukl, Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine, II. del, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2019. Str. 89.

43 AUŠL, *Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960*. Str. 344, t. e. 3.

44 Jože Štukl, Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine, II. del, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2019. Str. 90–92.

V njem so navedene vrste dreves: borovci, hrast, javor, jesen, macesni, smreke, tise, ciprese in nekaj ostalega drevja. Poleg tega je bilo zabeleženo »57 komadov starih lip, ki tvorijo drevored, so uporabljive samo kot drva, v povprečnem premeru 50 cm močne in 8 m visoke.«⁴⁵ Od sadnega drevja popis navaja jablane, hruške, slive, marelice, trte, češnje, orehe, breskve in kutine. Pripisano je bilo, da je sadno drevje slabo negovano in da zaradi terena (breg med samostanskim in grajskim vrtom) ter prepogoste zasaditve slabo raste.

Popisali so tudi zelenjavo, od katere so gojile solato, špinačo, radič, peso, peteršilj, korenje in čebulo. Ob robovih zelenjavnih gredic so posadile rdeči in beli ribez, kosmulje, španski bezeg, japonske kutine itd. Od cvetlic so navedene hortenzije, potonike, orlice, ostrožnik, astre itd. Med gredicami in travnatimi površinami pa so rastle visokostebelne in nizke grmičaste vrtnice različnih vrst in barv.

Poleg različnih rastlin in dreves so se na vrtu nahajali tudi razni objekti. Na samostanskem vrtu so bile sušilnica za sadje, kurnik, likalnica ali munga, lopa za orodje, vrtna uta, rastlinjak, tople grede, nadstrešek, čebelnjak in kapelica Brezje. Na grajskem vrtu je bila poleg apnenice, vodnega rezervoarja in čebelnjaka postavljena tudi garažna uta, Marijin

Kurnik na samostanskem vrtu, 1955.

Čebelnjak na grajskem vrtu, 1955.

Munga na samostanskem vrtu, začetek 20. stoletja.

Marijina utica na grajskem vrtu, 1955.

paviljon in uta Angela varuha. Na koncu vrta pa sta se nahajala že omenjena votlina Lurške Marije in razpelo.

Leta 1958 je bil kazensko-poboljševalni zavod ukinjen.⁴⁶ Skrb za grajsko poslopje in grajski vrt je prevzela Občina Škofja Loka (takrat imenovana Občinski ljudski odbor Škofja Loka). Naslednje leto, 1959, pa se je v Loški grad naselil Loški muzej. Ob tem je v upravljanje dobil tudi grajski vrt. Leta 1962 je bil s postavitvijo Škoparjeve hiše⁴⁷ na grajskem vrtu ustanovljen zametek muzeja na prostem. Delo se je pričelo že leto prej, saj je imel tedanji ravnatelj muzeja Andrej Pavlovec načrt o predstavitvi več objektov na vrtu: »Loški muzej se je odločil, da po načinu muzejev na prostem prikaže manjšo kmečko domačijo. V prihodnjih nekaj letih naj bi torej na grajskem vrtu zrastel nekak zaselek, v katerega bodo poleg stanovanjske stavbe vključena gospodarska poslopja, mlin, žaga, čebelnjak, kozolec in nekateri manjši objekti (npr. tipi vodnjakov in podobno).«⁴⁸ Poleg Škoparjeve hiše so bili postavljeni še svinjak in kozolec iz Puštala, čebelnjak iz Bodovelj, vodnjak iz Hotavelj, pod

46 KPD Škofja Loka je uradno obstajal do 2. novembra 1959. Za več glej: Jože Štukl, *Loški grad in uršulinke v primežu polpretekle zgodovine*, II. del, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2019.

47 Prvotno se je Škoparjeva hiša nahajala v Puštalu. Hiša je bila zgrajena v 16. stoletju in sodi v tip hiše s črno kuhinjo. Predstavlja bivalno kulturo kajzarjev in malih kmetov širšega loškega okolja v obdobju od 16. do konca 19. stoletja. Po ljudskem izročilu naj bi daljni prednik prebivalcev Škoparjeve hiše delal pri puštalskem gospodu kot slamorezec – škopar. Zato se je pri hiši po domače reklo *Pri Škoparju*. Osem rodov nazaj so se prebivalci hiše ukvarjali s krojaško obrtjo. Zadnji krojač je bil Franc Eržen (roj. 1908). Svojo delavnico je imel v glavnem bivalnem prostoru hiše.

48 Andrej Pavlovec, Janez Eržen, Škoparjeva hiša – zametek muzeja na prostem, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 8, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1961. Str. 112.

(skedenj) iz Stare Loke, Vrhovčev mlin in senik iz Davče, oglarska koliba in sušilnica za sadje.⁴⁹ Pozneje je bilo precej objektov zaradi uničenja umaknjenih. Leta 1988 je bil izdan Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Škofje Loke za kulturni spomenik in o razglasitvi naravnih znamenitosti na njegovem območju, ki je poleg mestnega jedra zajel tudi Loški grad z grajskim vrtom.⁵⁰

Danes so na grajskem vrtu v sklopu muzeja na prostem na ogled Škoparjeva hiša z manjšim zelenjavnim vrtom, kozolec, mlin, prikaz poljedelstva s plugom in brano. Poleg tega sta urejena še manjši lapidarij in paviljon.

V zadnjih nekaj desetletjih je bil grajski vrt prizorišče različnih družbenih, kulturnih, umetniških, glasbenih in gledaliških dogodkov. Eden od večjih dogodkov, ki je potekal na grajskem vrtu med letoma 1968 in 1988, je bil izseljenski piknik.⁵¹ V pripravah na prvi piknik so asfaltirali Grajsko pot, uredili pešpot od Mestnega trga na Loški grad, uredili razsvetljava gradu in grajskega vrta, utrdili vrtne poti in jih na novo posuli ter ob njih postavili nove lesene ograje.⁵² Na dan prireditve, ki je trajala ves dan, so bile ob

Škoparjeva hiša na grajskem vrtu.

Mlin na grajskem vrtu.

49 Pomembnejši mejniki v zgodovini Loškega muzeja, v: *Ohranjamo preteklost za prihodnost! 80 let Loškega muzeja Škofja Loka*, zbornik, Loški muzej Škofja Loka, 2019. Str. 22.

50 Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Škofje Loke za kulturni spomenik in o razglasitvi naravnih znamenitosti na njegovem območju. V: *Uradni vestnik Gorenjske*, št. 21/88-334, Ur. L., št. 31/93-1346

51 Dobrodošli v Sloveniji!, v: *Slovenija danes, Revija za Slovence zunaj Republike Slovenije*, Slovenska izseljenska matica, avgust 2011. Str. 29.

52 I. Guzelj, Priprave na izseljenski piknik v Škofji Loki, Mesec dni pred prireditvijo vse po načrtih, v: *Glas*, št. 45, let. 21, 8. junij 1968. Str. 7.

Poletna muzejska noč, grajski vrt, 2016.

Delavnica Od zrna do kruha, Škoparjeva hiša, 2010.

osrednji poti čez grajski vrt postavljene stojnice, na zgornji terasi ob grajskem zidu je bilo urejeno plesišče, ob Škoparjevi hiši so bile postavljene stojnice s pijačo. Poleg vrste vokalnih in inštrumentalnih skupin ter zborov je nastopil tudi Ansambel bratov Slak.⁵³

Nekaj let za prvim izseljenskim piknikom je bilo na grajskem vrtu leta 1973 organizirano praznovanje tisočletnice Škofje Loke. V okviru priprav na osrednjo proslavo je bilo na vrtu zgrajeno letno gledališče, ki je lahko sprejelo kar tisoč obiskovalcev. Njegova gradnja je potekala od maja do konca junija, gradilo pa je podjetje Tehnik. Osrednja slovesnost je potekala 30. junija. Na letnem gledališču je bila uprizorjena gledališka predstava Škofja Loka skozi stoletja avtorja Janka Kreka in v režiji Jožeta Voznyja.⁵⁴

Poleg omenjenih dogodkov je bil grajski vrt prizorišče tudi raznih drugih proslav (Dan mladosti), srečanj, piknikov, etnoloških dogodkov (Kmečka ohcet), srednjeveških prireditvev (Venerina pot, pozneje imenovana Historial), plesov, tombol, srečelovov, koncertov (Večer slovenskih viž v narečju) itd. Istočasno pa so na grajskem vrtu živele tudi muzejske vsebine s tematskimi vodstvi, muzejskimi delavnicami in drugimi prireditvami (Poletna muzejska noč). V Škoparjevi hiši

53 I. Guzelj, Dan, ko je kraljevalo veselje, v: *Glas*, št. 53, let. 21, 6. julij 1968. Str. 22.

54 Janez Eržen, Prispevek h kroniki Škofje Loke (1. 10. 1972–30. 9. 1973), v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 20, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 336.

od leta 2010 poteka doživljajska delavnica za mladino Od zrna do kruha.⁵⁵ V letu 2016 je Loški muzej v sodelovanju z Rokodelskim centrom DUO Škofja Loka in Pletilsko zadrugo Breja preja na grajskem vrtu in v Škoparjevi hiši od marca do decembra pripravljala različne rokodelske delavnice za odrasle. Od leta 2018 muzej skrbi tudi vzdrževanje dela travnika in obiskovalce seznanja s pestrostjo rastlinskih vrst. Leta 2019 pa je muzej v sodelovanju s Kulturnim društvom Grable, društvom za kreativno grabljenje sveta, pričel s pripovedovalskimi večeri Pripovedke od peči v Škoparjevi hiši.

Literatura

- Alenka Kolšek, Razsvetljenska krajina Žige Zoisa na Brdu, Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, št. 2, let. 52, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2004.
- Andrej Pavlovec, Janez Eržen, Škoparjeva hiša – zametek muzeja na prostem, v: Loški razgledi, št. 1, let. 8, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1961.
- Dobrodošli v Sloveniji!, v: Slovenija danes, Revija za Slovence zunaj Republike Slovenije, Slovenska izseljenska matica, avgust 2011.
- Enciklopedija Slovenije, geslo Botanični vrt, Mladinska knjiga Ljubljana, 1987. Zv. 1.
- Enciklopedija Slovenije, geslo Razsvetljenstvo, Mladinska knjiga Ljubljana, 1996. Zv. 10.
- Enciklopedija Slovenije, geslo Vrt, Mladinska knjiga Ljubljana, 2000. Zv. 14.
- France Golob, Stavbni razvoj in zgodovina nunskega samostana v Škofji Loki, v: Loški razgledi, št. 1, let. 28, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1981.
- Guzelj, I., Dan, ko je kraljevalo veselje, v: Glas, št. 53, let. 21, 6. julij 1968.
- Guzelj, I., Priprave na izseljenski piknik v Škofji Loki, Mesec dni pred priveditvijo vse po načrtih, v: Glas, št. 45, let. 21, 8. junij 1968.
- Ines Unetič, Kultura vrtov, Oblikovane zelene površine v Ljubljani od sredine 18. stoletja do zgodnjega 19. stoletja, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2016.
- Ines Unetič, Nekdanje vloge in funkcije grajskega vrta v vsakdanu družbe in posameznika, v: Kronika, Iz zgodovine slovenskih gradov, št. 3, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012.
- Janez Eržen, Prispevek h kroniki Škofje Loke (1. 10. 1972–30. 9. 1973), v: Loški razgledi, št. 1, let. 20, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973.
- Jože Štukl, Loški grad in uršulink v primežu polpretekle zgodovine, II. del, v: Loški razgledi, št. 1, let. 66, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2019.
- Jože Štukl, Loški grad skozi stoletja, v: Loški razgledi, št. 1, let. 56, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2009.
- Jože Štukl, Oskar iz Braziliije, v: Ločanka, Priloga Gorenjskega glasa za škofjeloško regijo, št. 8, let. 18, september, 2020.
- Jure Volčjak, Damjan Hancič, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki, v: Acta Ecclesiastica Sloveniae 23, Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2001; v: Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, št. 2, let. 24, Arhivsko društvo Slovenije Ljubljana, 2001.
- Marija Jasna Kogoj, Uršulinke na Slovenskem – Ob 200-letnici prihoda uršulink v Škofjo Loko, Uršulinski provincialat, Ljubljana 1982.
- Mira Kalan, Pedagoško/andragoške dejavnosti v Loškem muzeju v letu 2010, v: Loški razgledi, št. 1, let. 57, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2010.
- Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Škofje Loke za kulturni spomenik in o razglasitvi naravnih znamenitosti na njegovem območju. V: Uradni vestnik Gorenjske, št. 21/88-334, Ur. L., št. 31/93-1346.
- Pavle Blaznik, Gradovi na Loškem ozemlju, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, št. 2, let. 1, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1953.
- Pavle Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Freisinske Škofije, IV. Zvezek, Viri za zgodovino Slovencev, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Ljubljana, 1963.
- Pavle Blaznik, Škofja Loka in Loško gospostvo 973–1803, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973.
- Pomembnejši mejniki v zgodovini Loškega muzeja, v: Ohranjamo preteklost za prihodnost! 80 let Loškega muzeja Škofja Loka, zbornik, Loški muzej Škofja Loka, 2019.
- Prva Mojzsova knjiga, 2. 15.

Arhivski viri

- Školski list Zasebne dekliške meščanske šole uršulink s pravico javnosti od 8. avgusta 1924. Hrani Slovenski šolski muzej Ljubljana.
- AULJ, VII/6, Regel des heiligen Augustin und Satzungen der geistlichen Jungfrauen der heil. Ursula nach dem Institut von Bordeaux, Innsbruck, 1860. druck von Felician Rauch, t. e. 4.
- AUŠL, Kronika 1683–1891; Klarise in uršulinke, t. e. 2.
- AUŠL, Chronik des Ursulinenconventes in Bischofflack 1891–1930, t. e. 2.
- AUŠL, Kronika uršulinskega samostana v Škofji Loki, 1930–1960, t. e. 3.
- AUŠL, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischofflack uber 1903/04, 1904, t. e. 3.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischofflack 1904/05, 1905, t. e. 3.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischofflack 1908/09, 1909, t. e. 3.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Madchen-Institutes der Ursulinen in Bischofflack uber die Schuljahre 1914/16, 1916, t. e. 3.
- AUŠL, Popis in cenitev razlaščenega premoženja konventa uršulink v Škofji Loki, 1955, t. e. 21.

Internetni viri

- Elena Butoescu, Eighteenth – Century garden manuals: Old practice, new professions. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/312480630_Eighteenth-Century_Garden_Manuals_Old_Practice_New_Professions.
- Tanja Grmovšek, Le kaj bi z grajskimi lipami? Predavanje, Loški muzej Škofja Loka, 8. maj 2019.
- Dostopno na <https://www.loski-muzej.si/predavanja/predavanje-tanja-grmovsek-le-kaj-bi-z-grajskimi-lipami>.

Viri fotografij:

- Fotografije na straneh 15, 17–19, 21–24 hrani Arhiv uršulink Škofja Loka (AUŠL).
- Fotografije na straneh 21, 25–26 hrani Loški muzej Škofja Loka.

55 Mira Kalan, Pedagoško/andragoške dejavnosti v Loškem muzeju v letu 2010, v: *Loški razgledi*, št. 1, let. 57, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2010. Str. 261.

MATEJA KAVČIČ, BARBARA POKORN

Oživitev malega grajskega vrta

Gradovi niso bili od nekdaj obdani z okrasnimi vrtovi. Nastali so kot utrjena bivališča, močno zavarovana pred osvajalci, in šele ko so nevarnosti ropanj in vojn minile, so gradovi počasi dobivali prijaznejšo obliko. Zavarovane utrdbe niso več služile svojemu namenu in njihovi lastniki so začeli razmišljati tudi o prijetnejšem bivanju v njem in v okolici. Tako so v njihovi bližini nastajali parki in vrtovi, loški grad pa ni bil pri tem nobena izjema. Preden se je v gradu naselil današnji muzej, so bile njegove zadnje lastnice uršulinke. Vodile so šole za dekleta, vrt pa jim je služil tudi kot učilnica v naravi. Na njihov vrt smo danes že skoraj pozabili in šele v zadnjih časih se nam razkriva njegova zapuščina. Grajski vrt sicer poznajo vsi Ločani, saj je od ustanovitve muzeja dalje služil kot sprehajališče, letno gledališče, hkrati pa se ga je uporabljalo tudi za številne druge dejavnosti muzeja, npr. tudi kot učni »pripomoček«, s Škoparjevo hišo, kmečkim gartlcem in pripadajočimi gospodarskimi poslopji pa je postal eden od prvih primerov muzeja na prostem v Sloveniji, zaradi česar je pomembna sestavina grajske zgodovine.

V tej luči je o vrtu razmišljal tudi avtor zasnove malega grajskega vrta. Če imamo v muzeju na prostem predstavitev kmečkega vrta – gartlca in če so nekdaj na vrtu učile uršulinke, zakaj ne bi zgodbe o vrtovih nadaljevali še s predstavitvijo

Načrt vhoda v grad, sprehajalnih poti in malega zaprtega vrta, dr. Darko Likar, 2001, arhiv ZVKDS Restavratorski center.

tretjega tipa, grajskega ali samostanskega vrta? Za grajskim obzidjem se je zato zasnoval zaprti vrt (lat. *hortus conclusus*).

Zaprti vrt je prostor za umik iz zunanjega sveta, zato je lokacija zanj izbrana med grajskimi ali samostanskimi zidovi. Je prostor za umiritev, razmislek in uživanje v lepotah narave, ki jo človek v njem umetniško poustvarja, idealizira in neguje. Predstavljal naj bi raj (paradiž), kakor so ga razlagali že stari Perzijci, in vir zdravja, kot so ga razvili v srednjeveških samostanih. V njem je prostor, kjer meditiramo, opazujemo in iščemo skrita sporočila narave in ustvarjalcev vrta.

Mali zaprti vrt na loškem gradu je bil v sklopu obnove originalnega vhoda v grad zasnovan leta 2009. Takrat je bila obnovljena grajska fasada, ki se obrača k mestu, z dostopno potjo skozi grajsko obzidje. Stara pot po klancu nas pripelje do dvžižnega mostu in vhoda skozi obrambni grajski stolp. Ta pot je zelo pripovedna, saj ob njej lahko opazujemo, kako se je grad razvijal, kolikokrat je bil že obnovljen in dograjen ter kako je bil zavarovan. Ker je visoko nad mestom, imamo s poti okoli njega tudi lepe razglede na mesto in daleč v pokrajine za njim. O novih odkritjih, ki so bila takrat pridobljena, v *Loških razgledih* podrobno piše avtor prenovne dr. Darko Likar, ki je razmišljal tudi o tem, kako gradu dodati nove vrednosti, grajsko gmoto približati ljudem, omogočiti radovednim kak drugačen

pogled in razlago od vsakdanjih pogledov in utečenih poti. Iz teh razlogov je na opuščeni strani gradu, kjer se je razraščal travnik, poleg vhoda v grad predvidel še razgledne poti, dvžižni most ter na južni strani *hortus conclusus*, ki bi ponazoril vrtove, kot so jih v srednjem veku urejali v gradovih in samostanih ter v njih pridelovali zdravilna zelišča, začimbe in dišeče cvetje.

Zasnoval ga je kot zgodbo, ki nam mnogo sporoča, a le če se znamo vanj potopiti. V svojo skicirko je napisal: vidna in nevidna geometrija. Z vidno geometrijo je kvadrat načrtoval na štiri strani – to so štiri letni časi, štiri strani neba. Ponazarja jih na štiri polja deljen vrt, ki je v sredini poudarjen z drevesom ter obrobljen z živo pušpanovo mejo in peščenimi potkami, okrog kvadrata pa so zasajene gredice zelišč in dišavnic.

Nevidna geometrija skozi vrt popelje naše čute: na vsaki strani lahko vonjamo različno cvetje in zelišča ter imamo različne razglede – v grad, na obzidje, v mesto in v naravo za gradom. Tu so tudi štiri svetlobe – iz sence obzidja v osončene grajske zidove, iz osvetljenih zidov proti zaraščenemu senčnemu obzidju, izpod temačnega oreha proti zelenemu Kranclju in z osončenega vrta na mesto – ter štiri toplote: v hladu obzidja, na razgretem grajskem zidu, na vročini pred vzpenjajočimi se vrtnicami ali v travniku pod drevesi.

(G)rajski razgledi, foto N. Pokorn, 2020.

Kmalu po dokončanju vrtu se je izkazalo, da vrt ne preživi brez redne skrbi zanj. Zasaditve na malem vrtu so z leti propadle ali prerasle, divja trta je začela preraščati obzidje, zato je s ciljem, da vrt oživi in se zanj pridobi skrbnika, nastalo partnerstvo med Loškim muzejem (vodilni partner in koordinator), Razvojno agencijo Sora, Sožitjem, društvom za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Škofja Loka, in Občino Škofja Loka. Odločitev za oživitev vrta je izhajala iz zavesti, da je kultura gojenja vrtov v slovenskem prostoru pozabljena in premalo vzgajana, zato je omenjeno partnerstvo želelo vrt obnoviti v vsebine, ki bodo muzejskim predstavilam dodale novosti ter med mladimi začele vzgajati interes za parkovno umetnost. Zanimanje za skrbništvo je pokazalo društvo Sožitje, ki bo vrt s svojimi varovanci ohranjalo v kondiciji, posajene rastline pa koristno uporabljalo za izdelovanje pridelkov, uporabnih predmetov ali spominkov.

Da je projekt zaživel, vrt pa pridobil redno oskrbo, je bilo treba postoriti marsikaj. Načrt obnove je na podlagi Likarjevih načrtov izdelal Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine, vrt pa je bil obnovljen s pomočjo tradicionalnih znanj in tehnologij. Ohranjali smo naravna lokalna gradiva ter vse trajno zasajene rastline, ki so preživele. V prvi fazi smo odstranili samoniklo rastje in plevel v vseh mejah

in tratah, obrezali prerasle plezalke in vrtnice, pušpanovo mejo pa na propadlih mestih dosadili. Obnovili smo gredice v sredini ter jih dodali tudi po robovih. V meje med gredicami smo vgradili hrastove robnike in preko poti izdelali kanale, ki zadržujejo pesek in ob nalivih dežja pomagajo odvajati vodo. Oporni zid vrtnic, v katerem se je razraslo grmovje, se je izkazal za preveč poškodovanega, da bi ga lahko samo popravili. V celoti smo ga porušili ter z istimi kamni zgradili na novo. Grajen je »na suho«, v tehniki, ki v zadnjem času, predvsem pa po vpisu suhozidne gradnje na Unescov seznam nesnovne dediščine, spet dobiva na veljavi, iz kamnitih obdelanih kamnov, nekateri od njih so ostanki bivših portalov, stopnic in okvirjev, vgradili pa smo jih tako, da jih je možno opazovati in razmišljati, od kod so se znašli v tem zidu. Morda iz velikega stolpa, ki so ga uršulinke podrle takoj po vselitvi v grad? Prenos prakse gradnje suhozidu se je jeseni nadaljeval z organizacijo dvodnevne delavnice gradnje suhozida, ki smo jo v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine 2020 in ob sodelovanju Šole preнове izvedli še na spodnjem opornem zidu ob vhodu na grad.

Nekaj obdelanih kamnov smo prihranili za izdelavo klopi na vrtu, tako da so te sedaj mnogo bolj izvirne od kupljenih. Nedokončana sta ostala še izdelava vodnjaka in senčnice – ta mora

Obnova suhozidu in opore za vrtnice,
foto M. Kavčič.

Izbor obdelanih kamnov za izdelavo klopi,
foto N. Pokorn, 2020.

šele zrasti iz zasajenih vrbb –, ki nas čakata v naslednji fazi.

Izbor zelišč smo sodelavci v projektu prilagodili uporabi skrbnikov, zato smo se odločili predvsem za tista, ki so uporabna pri izdelavi mila, čajev ali papirja. V prvi fazi smo zasadili gredice z zmanjšanim naborom trajnih dišavnic in zelišč, ki so bližje gorenjski klimi in jih bo tudi lažje vzdrževati. Timijan in materina dušica rasteta pod vrtnicami, šetraj in majaron pa obrobljata gredico pod suhozidom. Ognjič je kot okras posajen okoli klopic, sivka in pelin pa na gredici vzdolž obzidja. Vsa so primerna za izdelavo mil. Na stranici brega smo zasadili tudi pehtran in baldrijan, iz katerega se bo v prihodnje lahko izdeloval tudi papir. Od prvotne zasaditve je v središču vrta ohranjen dren, na zidni škarpri vrtnice, na obzidju divja trta, na grajskem zidu pa samorodna vinska trta. V posebni gredici zasajen zeliščni vrt z drobnjakom, stoletno čebulo, česnom, zeleno, gorčico in kumino je bilo treba samo pomladiti.

Za obnovo vrta je poskrbelo podjetje Prunus +, skrb za njegovo urejenost in vzdrževanje pa so že prevzeli varovanci Sožitja s svojimi mentorji. Samo redno vzdrževanje s košnjo ne zadostuje, redno je treba tudi ročno odstraniti plevel, obrezati plezalke in vrtnice, pravilno zaščititi že izvedene površine med vzdrževalnimi deli (npr. peščene poti ob košnji) ter po nalivih dežja urediti tudi peščene poti. Začela se

je tudi že uporaba zelišč in dišavnih za pridelavo mil. Mali vrt je vzpostavljen, zasajen in urejen. Pridobili smo torej nov skupnostni vrt – (g)rajski vrt, ki postaja stičišče, prostor sožitja in solidarnosti.

Obnovljen vrt, foto M. Kavčič, 2020.

Nadaljnje branje:

Pavlovec, A., Eržen J., Škoparjeva hiša, zametek muzeja na prostem, Loški razgledi 8, 1961.

Likar D., Nova odkritja na loškem gradu ob prenovi starega vhoda, Loški razgledi 55, 2008.

Vpetost društva Sožitje v projekt in vtisi varovancev

Društvo Sožitje Škofja Loka je za potrebe projekta *Sožitje na grajskem vrtu*, v katerem redno sodelujemo s šestimi mladostniki, starimi od 21 do 26 let, združilo moči z Osnovno šolo Jela Janežiča Škofja Loka. Od začetka aprila pa do konca oktobra smo z varovanci tedensko urejali grajski vrt in skrbeli za dišavnice ter začimbnice, ki na njem uspevajo. Pri tem so nam na pomoč priskočili tudi nekateri učenci posebnega programa 4. in 5. stopnje Osnovne šole Jela Janežiča.

Za mladostnike je sodelovanje z društvom Sožitje pri projektu, kjer urejajo grajski vrt, pozitivno izkustvo. Delo na grajskem vrtu smo ustrezno vključili tudi v letni delovni načrt šole in s tem mladostnikom dali možnost, da pridobijo samozavest in občutek lastne vrednosti, hkrati pa so koristni za okolico, v kateri sobivajo. Ves čas smo stremeli k temu, da izvajajo lažja dela, ki jih zmorejo, hkrati pa smo se držali individualnih načrtov, saj dobro opravljene naloge dvigujejo njihovo samozavest in samopodobo.

Pri urejanju grajskega vrta so varovanci in učenci pridobivali znanje in spretnosti lažjih vrtnarskih del (košenje, grabljenje, rezanje, pletje, okopavanje, sajenje, smukanje ...). Spoznali so, kako pomembna je pri delu natančnost, da je pomembno vztrajati in delo dokončati ter se zavedati svoje odgovornosti. Poleg praktičnih znanj so pri delu na vrtu učenci pridobivali tudi komunikacijske veščine, veščine

VTISI VAROVANCEV

sodelovanja, dogovarjanja, usklajevanja in pomoči sošolcem in drugim odraslim, ki so bili vključeni v projekt. Po dobro opravljenem delu je njihova samozavest in občutek, da so naredili nekaj dobrega za okolico, v kateri sobivajo, le rasla.

Poleg omenjenega so učenci utrjevali in poglobljali tudi teoretična znanja. Vsebine in dejavnosti, ki smo jih izvajali v okviru projekta, smo vključili v različne šolske ure in tako tudi v učilnici nadaljevali z našim izobraževanjem. Tako na terenu kot v učilnici so se učenci in mladostniki nekaj naučili o različnih dišavnicah in začimbnicah, spoznavali delo vrtnarja in se seznanjali z vrtnim orodjem.

Veščine, ki so jih pridobili z urejanjem grajskega vrta, so pozitivno vplivale na njihovo osebnost. Na ta način so se varovanci bolj približali lokalni skupnosti, utrjevali socialne stike in krepili občutek družbene odgovornosti.

Kako je potekal naš dan urejanja grajskega vrta, vam bodo mladostniki predstavili kar sami. Jana Cevec je takole opisala, kako se je začel naš dan:

DOBILI SMO SE V ŠOLI. ŠLI SMO V
TRGOVINO PO MALICO.
OBUTO SMO BILI V TERNEKO V JOPCI
GOJZARJE. KO SMO PRIŠLI SMO POVELI
MALICO POTEM ŠLI SMO DELAT.

Zjutraj smo se zbrali na Osnovni šoli Jela Janežiča. Ker naše aktivnosti potekajo v dislociranih prostorih društva Sožitja, smo se po varni šolski poti odpravili proti njihovim prostorom. Na poti smo v trgovini kupili malico. Po prihodu v prostore Sožitja smo zajtrkovali, včasih pa smo malico vzeli s seboj. Mladostniki so bili oblečeni v delovna oblačila in močne čevlje. Za odhod na grajski vrt smo se vedno dogovorili en dan prej. Tako so učenci vedno sami uspešno poskrbeli, da so se primerno obleki in obuli ter s seboj vzeli vse potrebno. »S seboj smo vzeli tudi vodo in prvo pomoč,« je v svojem opisu zapisal Damjan Cevec. Aljaž Pintar pa je o svoji izkušnji pripovedoval takole:

ZJUTRAJ SMO JEDELI KOSMIČE IN DOGURJ
POTEM SMO SE ŠLI OBUTI V GOJZARJE
IN OBLEČITI BUNDE IN SMO ŠLI
NA DELO NA GRAJSKI VRT SMO ŠLI
MED GLAVNO AVTOBUSNO POSTAJO,
PTEM SMO ŠLI MIMO GOSTILNE
IN ZAVILJ V ULICO DO GRADU
GOR. POTEM GOR NA VRTU
SMO POMETALI, GRABILI, KOSILI,
STRJGU ŽIVO MEJO IN RASTLINE.

Žiga Šmid je našo pot opisal takole: »Odšli smo mimo avtobusne postaje, mimo gostilne in pekarne.«

Ko smo prišli na grajski vrt, smo si najprej razdelili naloge. Vedno smo vsi povedali svoje želje, ter se soglasno dogovorili za naloge in sodelovanje. Spoznali smo različna vrtna orodja in njihovo uporabo. Prav tako smo imeli vedno na voljo zaščitna oblačila in rokavice. Mladostniki opisujejo, kje je bilo orodje pospravljeno, kakšno orodje smo spoznali in uporabili. Mladostnik Žiga Šmid je o orodju, ki ga je uporabljal, zapisal tole:

orodje je bilo pospravljeno v grajski kleti

Grablje, motika, lestev, škarje, kosilnica, metla, samokolnica

vse orodje ki ga že poznam od prej

Aljaž Pintar je dodal: »Uporabljal sem metlo, rokavice, grablje, motiko, škarje za živo mejo,« Žiga Šmid pa ga je dopolnil: »Uporabljal sem lestev in škarje, samokolnico in rokavice.« Jana Cevec je zapisala: »Imeli smo tudi lopato.« Ajda Markun je o novem orodju, ki ga je spoznala, zapisala tole:

Orodje ki mi bilo pospravljeno na grad in vrt. Za delo je bilo: motika, žajtrga, škarje in heliš, redilni balin, lopatke, vile, kosar, kosilnica, spomala in kosilnica.

Mladostniki v spodnjih zapisih opisujejo, kako je potekalo delo na grajskem vrtu – vmes smo se tudi spočili, popili vodo, poklepetali in se vedno dobro nasmejali.

Damjan Cevec je svoje delo na grajskem vrtu strnil takole:

JAZ SEM TRGAL CVETKE Z JAJDO. UPORABLJAV SEM ŠKARJE.

PLEVEL NALOŽIV V SAMOKOLNIC OBSTRIGEL SEM GRMOVJE OB POKI PUN SEM PLEVELOB POKI SITHAL SEM ZEMJO

Ajda Markun pa je o svoji izkušnji povedala:

Potekalo je da smo imeli jaz naredila sem strigla stran in pulila plevel in kosilnico in zemljo. Med sosedin je bilo lepše. Uporabljala sem kosilnico in roke in kemijo, peljalav sem tudi žajtrga in stran na lopate. Imeli smo se lepo na grajskem vrtu. Videla sem veliko rastlin.

Jana Cevec je dodala še:

DELALI SVE S KIARO. PULILE SVA PLEVEL. UPORABLE SVE ŠKARJE. SMO SE SAMI ZMENILI KAJ BO DELOV. NOSILA SEM LISTJE NA KOPOST.

Mladostniki so poročali, da so na grajskem vrtu spoznali žajbelj in sivko, Žiga Šmid pa je dodal, da je spoznal tudi pelin in pehtran.

Mladostniki so bili s svojim delom vedno zelo zadovoljni in so se radi vračali na delo na grajski vrt. Ajda Markun je o tem, kaj ji je bilo pri delu najbolj všeč, zapisala takole:

Naučila sem se veliko na grajskem vrtu. Najbolj všeč mi je bilo delo na grad. Opravljala sem veliko nalog. Imeli smo in sosedi najbolj lepo. Grad mi je zelo lep. Spomala sem veliko rastlin in heliš.

Aljaž Pintar pa je o tem, katero opravilo mu je bilo najbolj všeč, napisal:

NAJBOLJ VŠEČ MI JE BIL
POMETATI TLA IN GRABITI LISTJE
REZANJE ŽIVE MEJE

Žiga Šmid se je z veseljem lotil vseh nalog:

Naučil sem se dela na višini izdelovati malo
všeč mi je bilo delo na višini.
Rada sem opravljil vse naloge.

Jana Cevc je med drugim rada delala z lopato:

SEM HODILA RADA DELAD NA VRTA,
RADA SEM DELALA ZEMLO ČIŠTILA,
VŠEČ MI JE BIL DRUŽANJE,
RADA SEM SUHE LISTKE Z ROŽE
TRGALA,
RADA SEM Z LOPATO OBRAČALA ZEMLO.

Na pomoč so nam pri delu na vrtu priskočili tudi učenci posebnega programa 4. in 5. stopnje. Med njimi je bila tudi Katja Habjan: »Marko nam je naročil, da v šolo pridemo napravljeni v delovne cunje. Najprej smo se malo učili, potem smo po malici odšli na grad, kjer smo dobili delovne predpasnike in rokavice.« Omenjena učenka je v nadaljevanju zapisala tudi, da je »[n]ajveč /.../ sadila materino dušico. Vse mi je bilo všeč.« Svoje doživljanje grajskega vrta je opisal tudi Peter Mrak: »Meni je bilo najbolje, ko smo se iz gasilca odpeljali s kombijem, da nam ni bilo treba iti peš. Sicer pa je bilo najbolje delati z grabljami. Pa grabiti zemljo.«

Učenka Polona Božič pa je zapisala: »Dobili smo nekaj modrega za obleči. Imela sem rokavice. Marko nam je povedal, kaj bo kdo delal. Gospod

Jan, vrtnar, nam je pokazal, kako se grabi. Jaz sem pobirala zemljo, plela in sadila rožice. Do kosila smo bili nazaj v šoli. Ker sem že doma plela na naši njivi, sem že znala pleti. Nič se nismo zabavali, smo samo delali.«

Svojo izkušnjo je opisala tudi Mateja Ferlan: »Dobili smo rokavice in modro haljo, oblekli smo tudi predpasnike. Spodaj smo bili lepo oblečeni, čez naša oblačila pa smo oblekli to modro haljo. Vrtali smo luknje, v njih smo sadili rože. Jan nam je pokazal, kako se jih sadi. Obirali smo tudi lepe cvetke na oranžnih rožah (ognjič) in jih dali sušiti. Bilo je fajn, tudi naporno. Malo smo bili utrujeni, toda dobre volje. Imeli smo lep sončen dan, malo smo klepetali in se hecali.«

Jernej Bukovšek je zapisal, da mu je bil najbolj všeč sadilni klin. »Sadil sem, všeč so mi bile tudi grablje in ko sem grabil,« in dodal še, da je »spoznal timijan in sivko.«

Svoje naloge je opisal tudi Miha Mrak: »S škarjami sem strigel travo in z lopato pulil plevel. Marko pa mi ni pustil, da bi delal s kosilnico, zato je bilo tudi dolgčas. Vseeno je bilo super.«

Vsi učenci pa so se v svojih opisih strinjali glede ene stvari: »Fino je bilo, ker smo se vmes zamenjali. Eni smo nekaj časa grabili, potem pulili plevel, sadili zelišča s sadilnim klinom in motiko.« Če povzamemo in z besedami učenca Miha Mrak zaključimo naše sodelovanje z društvom Sožitje pri projektu Sožitje na grajskem vrtu: »V redu, super, fajn, kul, fensi, bene, the best, es fine. Vse je bilo OK. Naučil sem se, da je treba delat'«

NINA MISSON

Razstava *Sožitje na grajskem vrtu*

Razstava *Sožitje na grajskem vrtu* prikazuje izvajanje istoimenskega projekta, ki se je začel pred dvema letoma, 1. avgusta 2019, in ga umešča v kontekst zgodovine vrtnih površin na območju škofjeloškega gradu. Cilj projekta, ki traja do 30. septembra 2021, je večja vključenost oseb z motnjami v duševnem razvoju v lokalno okolje skozi ureditev in delo na grajskem vrtu. Zaprti grajski vrt je bil za potrebe dela varovancev tudi v celoti obnovljen. Na območju Loškega gradu je bil namreč že vzpostavljen t. i. zaprti vrt z zelišči in dišavnicami, vendar ni bil redno vzdrževan. Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju Škofja Loka je skupaj z Loškimi muzejem in Občino Škofja Loka prepoznalo potencial zaprtega grajskega vrta kot površine, kjer bodo člani društva lahko izvajali svoje programe. Varovanci Sožitja so pod mentorskim vodstvom posadili izbrana zelišča, vrt redno vzdrževali, posušene rastline pa uporabili v programih delavnic izdelovanja mil in recikliranega papirja za embalažo.

Priprava razstave *Sožitje na grajskem vrtu* je obsegala več vidikov: delitev na vsebinske sklope, nakazano povezavo z vrtom, smer gibanja, barvo sten in pisave, dostopnost informacij čim širšemu krogu obiskovalcev in tako dalje. Gradivo smo želeli predstaviti na način, ki bi bil razumljiv varovancem društva, hkrati pa zanimiv tudi za ostale obiskovalce (tudi

tistim iz tujine), ki projekta in delovanja društva morda ne poznajo. Naš cilj je bila pregledna postavitev, ki bi predstavila zgodovinsko dogajanje in urejanje vrtnih površin Loškega gradu, glavni poudarek pa ostaja na projektu *Sožitje na grajskem vrtu*. Razstavo smo tako razdelili na tri jasne sklope, ki jim odgovarja razporeditev po treh stenah prostora. V kronološkem smislu smer ogleda razstave poteka v nasprotni smeri urinega kazalca, zato so na tleh oznake (modre puščice), ki nakazujejo smer. Že od začetka smo želeli vključiti tudi čutilo vonja. Na razstavi ga stimulirajo posušene rastline v lanenih vrečkah, ki so jih nabrali in posušili v društvu Sožitje, pa tudi aromatične rastline v cvetličnih lončkih, kot sta sivka in rožmarin, ki so razporejene po prostoru. Južno okno prostora je obrnjeno proti vrtu, zato smo želeli, da ni blokirano, saj lahko obiskovalci ob ogledu fotografij dela na vrtu pogledajo ven, na dejanski vrt. Pred oknom, obrnjenim na severno stran, smo postavili drevo s podstavkom za sedenje, ki predstavlja eno od šolskih klopi, ki so bile v času delovanja uršulinskih šol postavljene v lipovem drevoredu na grajskem vrtu.

Prilagajanje vsebine razstave osebam z motnjami v duševnem razvoju je nekaj,

s čimer se v Loškem muzeju na tak način še nismo srečali. Ekipa razstave je veliko pozornosti namenila oblikovanju stenskih besedil, ki niso smela biti predolga, informacije pa so morale biti podane na jedrnat in jasen način. V veliko pomoč nam je bila gospa Andreja Gorše z Osnovne šole Jela Janežiča, ki je namesto vsebinskega prilagajanja daljših stenskih besedil predlagala oblikovanje miselnih vzorcev, ki bi povzeli bistvene informacije. Svetovala nam je tudi pri izbiri barvne sheme za razstavo (nežno zelena in rumena za podlogo, temno modra namesto črne za besedila) ter pri tipu in velikosti pisave.¹ Poleg tega smo v sodelovanju z zavodom RISA, Centrom za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje, pripravili besedila v obliki lahkega branja za pričujočo publikacijo. Tako smo lahko varovancem društva Sožitje ponudili vsaj delno prilagojeno publikacijo, ki si jo lahko preberejo tudi sami. Lahko razumljive informacije so v resnici primerne za vse bralce, saj delujejo kot neke vrste povzetek. Preden se lotimo branja daljšega prispevka, lahko tako hitro izvemo bistvene informacije.

Ker so bile uršulinke prve, ki so začele z načrtnim izvajanjem pedagoških programov na grajskem vrtu, smo želeli

1 Vsem dostopni podatki o pripravi prilagojenih informacij so bili sicer že pripravljeni na društvu Sožitje v sklopu programa Poti do izobraževanja odraslih z motnjami v duševnem razvoju. Priročna knjižica z napotki Informacije za vse: evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki je prosto na voljo na spletu https://www.zeva-sozitie.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/INFORMACIJE.pdf

na razstavi na kratko predstaviti tudi njihovo dejavnost. Vrt je imel še posebej pomembno vlogo v okviru uršulinskih dekliških šol, saj je pouk v toplih mesecih potekal v lipovem drevoredu, na vrtu pa so imele tudi športno vzgojo. Arhivsko gradivo nam je posredovala sestra Marta Triler, arhivarka arhiva uršulinskega samostana v Škofji Loki. Vsebinska prvega sklopa razstave temelji na raziskavi kustosinje za zgodovino Biljane Ristić, ki je za publikacijo pripravila prispevek *Grajski vrt*.

Glavna dejavnost društva Sožitje je bila sicer izvajana na vrtni površini, ki začasa uršulink še ni obstajala. Grajski zaprti vrt na severovzhodni strani gradu, na katerem je potekalo delo društva Sožitje, je samo v idejnem smislu, ne pa tudi dejanskem, naslednik pedagoške dejavnosti uršulink na grajskem vrtu. Predstavitev nastanka in obnove malega zaprtega vrta temelji na arhivskem gradivu arhitekta in urbanista Darka Likarja in Mateje Kavčič (ZVKDS RC). Obnova, ki je potekala pod vodstvom Restavratorskega centra in vrtnarskega podjetja Prunus +, je temeljila na ohranjanju tradicionalnih lokalnih tehnik in materialov – tako pri obnovi opornega zidu v tehniki suhozida kot pri uporabi starih kamnitih kosov portalov in okvirjev za noge klopi in sedal.

V tretjem sklopu, ki je najpomembnejši in najobsežnejši, je predstavljeno delovanje društva Sožitje na zaprtem grajskem vrtu in njihov spremljevalni

program, torej obe delavnici. Želeli smo, da bi večina gradiva prikazovala delo varovancev na vrtu, vendar je bilo njihovo delo zaradi epidemije covid-19 okrnjeno in težje izvedljivo, kot je bilo načrtovano še v predpandemskem času. Fotografsko gradivo dela vrta zato razširi kratka predstavitev treh rastlin, sivke, ognjiča in žajblja, s katerimi so varovanci največ delali in jih uporabljali kot sestavine na delavnicah izdelave mila in recikliranega papirja za embalažo. Ob oknu, ki gleda na zaprti grajski vrt, so na ogled postavljeni izdelki varovancev: milo, posušene dišavnice in recikliran papir. Z dišavnicami, začimbami, drevesom in drugimi rastlinami ter nenazadnje tudi z zeleno barvo sten smo želeli poustvariti občutek vrta in tako spodbuditi obiskovalce, da se po ogledu razstave sprehodijo po vrtu in si ogledajo delo varovancev društva Sožitje.

RAZSTAVA SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

Okrogli stolp na Loškem gradu

12. 5. – 5. 9. 2021

Ekipa: Tadej Curk (koordinator projekta), Branka Gradišar,
Nina Misson (kustosinja), Simona Žvanut

Postavitev razstave: Anamarija Ludvik @Kolektiv DVA

Tehnična podpora razstave: Vida Grah, Boris Kranjc, Blaž Šubic

Fotografije razstave: Janez Pelko

Loški muzej Škofja Loka

Grajska pot 13

4220 Škofja Loka, Slovenija

www.loski-muzej.si

info@loski-muzej.si

GRAJSKI VRT V ČASU URŠULINK The Castle Garden at the Time of the Ursuline Sisters

...

...

...

...

PRVA MI VITJE BILA RAVNOKO V 107 PARDUVANCI'S
 DOLNA MI VITJE - 183 SMOČKA MONTORLEY OŠTRTA
 PISCE - PORDRELA ZA 25 METRAL DREK.
 LONDONU BILA SMO TUKI, BUT WORKING SIDE BY SIDE
 AND WITH 100 WORKERS THEY MADE SURE THAT THE
 GREEN WALLS WERE SLAM AND TOP.

NA VITJU SO TUKI NEKDO KOSILI TRAVO...
 THEY ALSO MOWED THE GRASS.

... IN OBEZVALI ŽIVO MIKO
 ... AND TRIMMED THE HEDGE.

KAKŠNA SE TI ZDI RAZSTAVA?

PRVA MI VITJE BILA RAVNOKO V 107 PARDUVANCI'S
 DOLNA MI VITJE - 183 SMOČKA MONTORLEY OŠTRTA
 PISCE - PORDRELA ZA 25 METRAL DREK.
 LONDONU BILA SMO TUKI, BUT WORKING SIDE BY SIDE
 AND WITH 100 WORKERS THEY MADE SURE THAT THE
 GREEN WALLS WERE SLAM AND TOP.

NA VITJU SO TUKI NEKDO KOSILI TRAVO...
 THEY ALSO MOWED THE GRASS.

... IN OBEZVALI ŽIVO MIKO
 ... AND TRIMMED THE HEDGE.

KAKŠNA SE TI ZDI RAZSTAVA?

PRVA MI VITJE BILA RAVNOKO V 107 PARDUVANCI'S
 DOLNA MI VITJE - 183 SMOČKA MONTORLEY OŠTRTA
 PISCE - PORDRELA ZA 25 METRAL DREK.
 LONDONU BILA SMO TUKI, BUT WORKING SIDE BY SIDE
 AND WITH 100 WORKERS THEY MADE SURE THAT THE
 GREEN WALLS WERE SLAM AND TOP.

NA VITJU SO TUKI NEKDO KOSILI TRAVO...
 THEY ALSO MOWED THE GRASS.

... IN OBEZVALI ŽIVO MIKO
 ... AND TRIMMED THE HEDGE.

KAKŠNA SE TI ZDI RAZSTAVA?

KAKŠNA SE TI ZDI RAZSTAVA? 😊

JARA i CEGA
 16.05.2021 / P
 With love from Zorja Loka!

MAJA z mami
 16.05.2021

LEPŠE

NAZOREN PRIVAČ
 ZGODOVINE
 IN ČASA NI JE ODAJ.

VSEČ MI JE

SOPEJ

ZEL DO BIP

😊

SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

UVOD

V Škofji Loki je grad.

Na gradu je več zanimivosti.

Ena zanimivost je grajski vrt.

Grad in vrt imata bogato zgodovino.

Danes je na gradu muzej.

Muzej se imenuje **Loški muzej Škofja Loka**.

Loški muzej Škofja Loka

je dostopen za vse ljudi.

V muzeju sodelujemo z društvom Sožitje.

Sodelovali smo pri delu na grajskem vrtu.

Projekt smo imenovali

Sožitje na grajskem vrtu.

V projektu smo

pripravili več besedil.

Besedila smo napisali v lahkem branju.

Lahko branje je dostopno vsem bralcem.

To pomeni,

da ga lahko berejo in razumejo ljudje,

ki imajo pri branju in razumevanju težave.

Lahko branje smo označili s slovenskim znakom za lahko branje.

To je slovenski znak za lahko branje.

Lahko branje ima različne stopnje.

To besedilo je pripravljeno v četrti stopnji lahkega branja.

To je znak za četrto stopnjo lahkega branja.

Besedila v lahkem branju so povzetki.

To pomeni, da smo besedila napisali na kratko.

KAJ JE V KNJIGI

V tej knjigi je več besedil.

Besedila so o projektu

Sožitje na grajskem vrtu.

Besedila so pisali različni ljudje.

Razdeljena so na 5 delov,

ki jim rečemo poglavja.

Naslovi poglavij so:

- **Sožitje na grajskem vrtu,**
- **Grajski vrt,**
- **Mali grajski vrt,**
- **Društvo Sožitje na grajskem vrtu,**
- **Razstava Sožitje na grajskem vrtu.**

SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

Napisal Tadej Curk

Loški grad Škofja Loka je danes muzej.

Posebnost muzeja je vrt.

Vrt so obnovili restavratorji.

Restavratorji so strokovnjaki za obnove.

Vrtnarji so na
obnovljenem vrtu
posadili veliko rastlin,
začimbnic in dišavnic.

Vrtnarji so sodelovali z društvom Sožitje.

Ta projekt smo zato imenovali

Sožitje na grajskem vrtu.

Naši prijatelji iz društva Sožitje
so prevzeli zaprti vrt.
To je del vrta,
kjer ljudje počivajo in razmišljajo.

Skupaj z vrtnarji

so pripravili načrt za delo na vrtu.

Vrt so kosili in grabili.

Sadili so rastline.

Rastline so nabirali ter sušili.

S posušenimi rastlinami z grajskega vrta
so izdelali mila.

Za milo so izdelali embalažo
iz recikliranega papirja.

Povezalo se je veliko ljudi.

Naučili smo se novih stvari.

Še naprej bomo delali skupaj.

Kako smo se imeli,

lahko vidite na fotografijah.

Fotografije so na družbenih omrežjih.

GRAJSKI VRT

Napisala Biljana Ristić

Grajski vrt je zelo star vrt.

Grajski vrt ima zanimivo zgodovino.

Pod gradom je bil včasih samostan.

V samostanu so živele sestre uršulinke.

Uršulinke so kupile Loški grad.

Uršulinke so imele več vrtov.

En vrt je bil za zelenjavo in zelišča.

Drugi vrt je bil za cvetlice.

Imele so tudi vrt za zdravilne rastline.

Uršulinke so prodajale zelenjavo.

Prodajale so tudi sadike in cvetje.

Zelišča in zdravilne rastline

so uporabljale v svoji lekarni.

Iz rastlin so izdelovale

sirupe in zdravilne likerje.

Uršulinke so imele na gradu

šolo za dekleta.

Dekleta so se na vrtu učila.

Uršulinke so imele

kokoši in čebele.

Posebnost gradu

je bil lisjak z imenom Fuksi.

Lisjak je živel na grajskem dvorišču.

Uršulink danes na gradu v Škofji Loki ni več.

Danes za grajski vrt skrbijo v muzeju.

MALI GRAJSKI VRT

Napisali Mateja Kavčič in Barbara Pokorn

Na gradu je bil včasih neurejen travnik.

Rekli so mu zaprti vrt.

V preteklosti so za zaprti vrt

ljudje slabo skrbeli.

Vrtnarji in restavratorji

so zaprti vrt obnovili.

Odstranili so plevel.

Obrezali so vrtnice.

Posadili so pušpan.

Uredili so gredice.

Iz starih kamnov so naredili nov zid.

Iz starih kamnov so izdelali klopi.

Prijatelji iz društva Sožitje so posadili rastline.

Ognjič, sivko in žajbelj.

Na vrtu so gredice zelišč in dišavnic.

Sredi vrta raste drevo.

Okrog vrta so nasajeni
pušpanovi grmički.
Okrog vrta so peščene poti.
Če sedimo na vrtu,
se lahko umirimo in uživamo.
Zato ta vrt imenujemo zaprti vrt.
Vidimo grad in obzidje.
Vidimo naravo za gradom.
Z vrta imamo lep razgled
na mesto Škofja Loka.
Za ta vrt lepo skrbijo
prijatelji iz društva Sožitje.

DRUŠTVO SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

Napisala Marko Mohorič in Urška Krašovec

V projektu Sožitje na grajskem vrtu

smo se družili z mladimi.

Sodelovalo je 6 mladih iz društva Sožitje.

Pomagali so tudi učenci

Osnovne šole Jela Janežiča.

Sožitje na grajskem vrtu nas je združilo.

Mladi iz društva Sožitje
so na vrtu delali vsak teden.
Prihajali so od pomladi do jeseni.
Skrbeli so za dišavnice
in začimbnice na vrtu.
Skupaj smo se učili,
kako se vrtnari.

Spoznali smo različne rastline.

Na primer žajbelj, sivko, pelin in pehtran.

Spoznali smo delo vrtnarja,
orodje in opremo.

Delo smo si razdelili.

Vsak je povedal svoje želje.

Vsak je dobil svojo nalogo.

Eni so kosili.

Drugi so grabili.

Treba je bilo rezati in pleti.

Pa okopavati, saditi in smukati.

O sodelovanju smo se dogovorili.

Sodelovanja se lahko naučimo.

To je pomembno.

Pomembno je tudi,

da smo natančni.

Da pri delu vztrajamo

in delo dokončamo.

Ko je delo dobro opravljeno,

smo vsi zadovoljni.

Pomembno je,

da sodelujemo in se učimo skupaj.

Da naredimo nekaj dobrega zase

in za okolico, v kateri živimo.

Med delom smo tudi počivali.

Poklepetali smo in

se vedno dobro nasmejali.

Tudi to je pomembno.

Da smo z delom zadovoljni.

Potem nam je delo v veselje.

RAZSTAVA

SOŽITJE NA GRAJSKEM VRTU

Napisala Nina Misson

O projektu Sožitje na grajskem vrtu
smo pripravili razstavo.

Razstava je v stolpu
na Loškem gradu.

Na razstavi so fotografije.

Na fotografijah so sestre uršulinke.

Uršulinke so za vrt skrbele v preteklosti.

Na vrtu so imele tudi pouk.

Na fotografijah so mladi
in mentorji pri delu na vrtu.

Na fotografijah vidimo, kako:

- sadijo rastline,
- čistijo gredice in
- nabirajo rože.

Na fotografijah vidimo,
kako so iz rož izdelali
milo in papir.

Na razstavi so narisane 3 rastline:

- sivka,
- ognjič in
- žajbelj.

Milo in papir so mladi
izdelali iz teh rastlin.

Na razstavi lahko vidimo mila,
posušene dišavnice in papir.

Papir, milo in posušene rastline
zelo lepo dišijo.

Stene na razstavi so pobarvane zeleno.

Na razstavi je tudi drevo in veliko rož.

Tako dobimo občutek,

da smo na vrtu.

Sožitje na grajskem vrtu

Zbornik

Izdal in založil: Loški muzej Škofja Loka

Zanj: Aleksandra Saša Nabergoj

Urednica: Nina Misson

Pomočnici urednice: Branka Gradišar, Simona Žvanut

Besedilo: Tadej Curk, Mateja Kavčič, Urška Krašovec, Marko Mohorič, Nina Misson, Barbara Pokorn, Biljana Ristić

V lahko branje priredili: Zavod Risa

Pri prirejanju so pomagali bralci Zavoda Risa.

Strokovna sodelavka pri prirejanju: Nina Misson

©Slovenski znak za lahko branje

4. stopnja lahkega branja

Jezikovni pregled: Mateja Arnež

Grafično oblikovanje: Anamarija Ludvik @Kolektiv DVA

Fotografije: Arhiv uršulink Škofja Loka (AUŠL), arhiv Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine (RC ZVKDS), arhiv Loškega muzeja Škofja Loka

Tisk: Alfagraf d. o. o.

Naklada: 150

©2021 Loški muzej Škofja Loka in avtorji

Zbornik je brezplačen.

Zbornik je nastal v okviru projekta Sožitje na grajskem vrtu, ki sta ga financirali Evropska unija iz Evropskega sklada za regionalni razvoj in Republika Slovenija.

Partnerji projekta: Loški muzej Škofja Loka, Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Škofja Loka, Občina Škofja Loka, Razvojna agencija Sora, d. o. o.

Loški muzej Škofja Loka

Grajska pot 13, Škofja Loka, Slovenija

T: + 386 (0)4 517 04 00

E: info@loski-muzej.si

www.loski-muzej.si